

О. В. Понеділко,
к. е. н., Академія муніципального управління

ІНВЕСТИЦІЙНІ ОЗНАКИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇХ ГРУПУВАННЯ

Визначено необхідність розподілу на комерційні та інвестиційні банки з метою підтримки функціональності фінансового ринку і формування системи ефективної акціонерної власності. Обґрунтовано доцільність інвестиційних банків як провідного фінансового агента держави в процесі реалізації довгострокових інвестиційних програм.

The necessity of distributing is certain on investment banks commercial and with the purpose of support of functionality of financial market and forming of the system of effective joint-stock own. Expedience of investment banks is grounded as leading financial agent of the state in the process of realization of the long-term investment programs.

Ключові слова: інвестиційний банк, інструмент, процес реалізації, система, фінансовий ринок, формування, функціональність.

ВСТУП

За умов ринку комерційні банки є одним із інструментів вирішення довгострокових проблем соціально-економічного зростання через збільшення обсягу і прискорення темпів зростання інвестицій у реальний сектор економіки. Залежно від національного законодавства тієї чи іншої країни, історичних традицій і особливостей формування національних фондових ринків банки можуть відігравати на них різноманітну роль. Проте головна теоретична і практична проблема полягає в тому, як розмежувати і виокремити ризики, характерні для "класичних" банківських операцій (депозитно-позикових і розрахункових), від ризиків, які характерні для банків-інвесторів на фондовому ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти. Заслужують на увагу результати досліджень у сфері банківських інвестицій О.В. Батури, В.В. Бочарова, О.В. Васюренка, А.М. Герасимовича, В.І. Грушка, М.П. Денисенка, О.В. Дзюблюка, В.С. Загорського, Б.Л. Луціва, І.О. Лютого, В.М. Матвієнка, А.М. Мороза, В.І. Міщенко, А.А. Пересади, Л.О. Примостки, С.К. Реверчука, М.І. Савлука, Р.І. Тиркала та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити необхідність розподілу на комерційні та інвестиційні банки з метою підтримки функціональності фінансового ринку і формування системи ефективної акціонерної власності;

— обґрунтувати доцільність інвестиційних банків як провідного фінансового агента держави в процесі реалізації довгострокових інвестиційних програм.

РЕЗУЛЬТАТИ

Помітний вплив на розвиток спецбанків на теренах колишнього Союзу і в подальшому в Україні мали процеси перебудови в економічному житті країни, які почалися з середини 80-х років ХХ ст. Вони полягали, насамперед, у радикальних реформах фінансово-кредитної системи за умов докорінної перебудови господарського механізму і реалізації економічної стратегії держави.

Однак, дотепер у законодавстві і в економічній літературі немає чіткого визначення та критеріїв віднесення банків до спеціалізованих. Так, О.В.Васюренко до найбільш поширених видів спеціалізованих банків відносить інвестиційні, ощадні, іпотечні, зовнішньоекономічні, клірингові [2, с. 17]. О.М.Петрук до спеціалізованих комерційних банків відносить ще й близькі до інвестиційних банки розвитку [7, с. 14]. М.П.Денисенко

за функціональною спеціалізацією вирізняє банки реконструкції та розвитку, інвестиційні, іпотечні, експортно-імпорتنі, ощадні [3, с. 108].

Банківське законодавство, зокрема Закон України "Про банки і банківську діяльність" [1], також передбачає диференціацію банків за спектром послуг, що надаються, згідно з якою банки в Україні можуть функціонувати як універсальні чи як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними та розрахунковими. Статус спеціалізованого банку отримує в тому разі, якщо більш як 50% його активів — активи одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб. Національний банк України регулює діяльність спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення операцій цих банків.

Отже, згаданим Законом лише визначено критерії віднесення банку до спеціалізованого. Водночас у ньому не визначено особливостей, принципів діяльності спеціалізованих банків, а також не наводиться визначення іпотечних, інвестиційних, розрахункових банків (крім ощадних). Такий підхід не стимулює розвитку будь-якого спеціалізованого банку. Крім того, нині відсутня статистична інформація щодо спеціалізації банківської системи України. Українські банки важко поділити на групи за спеціалізацією, оскільки більшість з них має ліцензію на виконання практично усіх видів операцій. Безперечно, спеціалізованими в Україні є два банки — Державний експортно-імпорتنний банк України (Укрексімбанк) та Державний ощадний банк України. Ці банки мають чітку спеціалізацію, здійснюють операції у вузьких секторах ринку, а тому їх діяльність слабо диверсифікована і супроводжується значною кількістю ризиків. Саме державний статус дає можливість цим банкам зберігати свою спеціалізацію за кризових умов, оскільки держава виступає своєрідним гарантом їх стабільності та фінансової стійкості. Решта банків пропонує комплексне обслуговування та здійснює різноманітні операції, передбачені чинним законодавством, намагаючись максимально диверсифікувати свою діяльність.

З моменту зародження сучасної української банківської системи (кінець 80-х — початок 90-х років) законодавство дотримувалось іншого підходу — універсальності банків. Сьогодні банки в Україні можуть здійснювати всі дозволені чинним законодавством види діяльності та всі види операцій на ринку цінних паперів, а саме: управління інвестиціями і фондами; брокерська та дилерська діяльність; розрахункове обслуговування учасників ринку цінних паперів; ведення реєстру та депозитарне обслуговування; консультаційна діяльність тощо.

На нашу думку, з метою підтримки функціональності фінансового ринку і формування системи ефективною акціонерної власності, поряд із універсальністю, необхідна спеціалізація банків, тобто розподіл на комерційні та інвестиційні. Водночас такий поділ необхідно здійснювати з урахуванням підвищення ефективності функціонування українського фінансового ринку і економіки загалом, а також з урахуванням світових тенденцій спеціалізації банків. Адже навіть у банківській системі

США, яка може слугувати взірцем розмежування комерційної та інвестиційної діяльності банків, відбулися кардинальні зміни у структурі банківської системи, що призвело до розмивання меж між комерційними і суто інвестиційними банками. Банки активно опановують нові для себе види діяльності, створюючи власні відділення для проведення інвестиційних, страхових операцій на фінансовому ринку, займаючись управлінням фінансовими активами, внаслідок чого відбувається трансформація банків у фінансові компанії з надання різноманітних видів фінансових послуг. На фінансовому ринку відбувається інституціоналізація та зростання частки інвестування через фінансових посередників (страхові компанії, пенсійні та інвестиційні фонди тощо), загострюється конкуренція між банками та небанківськими фінансово-кредитними установами. Отже, так звана американська модель банківської системи зазнає змін і у чистому вигляді її використати неможливо.

У цьому плані банківську систему України можна порівняти з універсальною німецькою банківською системою. Німеччина під час індустріалізації не мала у своєму розпорядженні достатнього капіталу, а також необхідної організації торгівлі цінними паперами, тому не могла фінансувати великі підприємства, не використовуючи банківські кредити у великих обсягах [6, с. 16]. У розвитку фондового ринку Німеччина відстає від інших розвинених країн, тому що її фондовий ринок історично ніколи не відрізнявся значними обсягами (на відміну від США, Англії, Японії). Основний обсяг фінансових потоків Німеччини (як і України) проходить через банківську систему. Паралельно з універсальними банками в Німеччині функціонують спеціалізовані банки та інші кредитні установи [4, с. 134].

У банківській системі України переважна більшість банків належать до категорії універсальних. Цей факт пов'язаний передусім з особливостями становлення, коли кожен банк намагається завоювати своє місце на кредитному ринку, отримати свою клієнтуру. Важливим є і те, що становлення системи банківських інститутів відбувалося в період такої економічної ситуації, як стагфляція, тому, намагаючись максимально диверсифікувати свої ризики, банки в процесі самоорганізації розширяли свою спеціалізацію, збільшуючи кількість операцій.

Згідно з Законом України "Про банки та банківську діяльність" [1] всі універсальні банки можна поділити на дві групи: комерційні банки та кооперативні банки. І якщо система комерційних банків, попри існування в Україні певних проблем, все ж склалася, то система кредитних кооперативних товариств перебуває лише в стадії становлення, тому їх кількість і значущість на кредитному ринку відносно невелика. Така ситуація спричиняє гальмування процесу розвитку малого та середнього бізнесу, виробничої кооперації, недостатність залучення широких верств населення до операцій з цінними паперами, що пояснюється їх недовірою до фінансового посередництва.

Аналіз закономірностей розвитку банківської справи засвідчує, що універсальність банку може співіснувати з його спеціалізацією. Фактично у світовій практиці універсальність банківської справи розвивається паралельно зі спеціалізацією. Наприклад, комерційні

банки можуть надавати перевагу обслуговуванню довгострокових інвестицій, зовнішньоекономічних операцій, сільського господарства, міських (муниципальних) потреб тощо. На це можуть суттєво впливати особливості економіки регіону, потреби клієнта на певному етапі, можливості банківського капіталу, рівень кадрового потенціалу банку, масштаби його діяльності та ін. Тому через відсутність, насамперед, досвіду і необхідних знань перелік послуг вітчизняних банків спочатку не може бути великим, низка операцій західних банків ще недоступні для них, через що на початковому етапі банки не можуть стати універсальними в тому розумінні, в якому це поняття розглядається міжнародною банківською практикою.

В економічній літературі зроблені спроби дати визначення окремих видів спеціалізованих банків, у тому числі інвестиційних. У енциклопедичному виданні [9, с. 70] дається таке визначення інвестиційного банку: "Інвестиційний банк — це фінансовий інститут, який гарантує розміщення і розподіл нових інвестиційних цінних паперів і допомагає фірмам залучати фінансові ресурси. Комерційні банки дають гроші в борг, а інвестиційні допомагають компаніям залучити капітал третьої сторони". Саме тому у країнах з розвинутою ринковою економікою для мобілізації кредитних ресурсів створюються інвестиційні та інші спеціальні банки, для організації яких додатковий грошовий капітал не потрібний. Як зазначає М.А. Швайка, особливістю чистого інвестиційного банкінгу є те, що банк свої власні гроші в інвестиційні проекти не вкладає. Його завдання зводиться до того, щоб знайти емітента, якому потрібні ресурси, й інвестора, який ці ресурси готовий вкласти. Фактично функція інвестбанку зводиться до створення для емітента "привабливої упаковки" до наступного продажу його активів або боргів у роздріб чи гуртом [8, с. 19]. На його думку, за умов функціонування кредитних грошових систем усі форми грошей, зокрема заощадження населення, повинні виступати в кредитній формі, стати функціонуючим капіталом. Фінансовий крах США 1929—1933 рр. був, насамперед, результатом неможливості трансформації заощаджень в інвестиції.

На важливість існування інвестиційних банків звертає увагу М.А. Швайка, посилаючись на німецького вченого В. Ханкеля, за твердженням якого діяльність центрального банку вимірюється не тим, як точно центральний банк дотримується рівняння кількісної теорії грошей і контролює зростання грошових агрегатів, а тим, чи вдалося йому створити дієвий ринок капіталів і перетворити заощадження в інвестиції [8, с. 19].

Б.Л. Луців вважає, що інвестиційні банки повинні бути державними, але працювати за правилами комерційних (комерційна основа надання кредитів, їх поверненість, цільовий характер кредиту та ін.). Їх діяльність якісно має відрізнятися від діяльності комерційних банків. Саме інвестиційний банк є тією сполучною ланкою між промисловим підприємством, що прагне мобілізувати капітальні ресурси для реалізації певного проекту, та інвесторами як інституційними, так й індивідуальними. Інвестиційний банк як провідний фінансовий агент держави в процесі реалізації довгострокових інвестиційних програм дасть змогу скоординувати діяльність банків, що спеціалізуються на фінансовій підтримці

окремих галузей [5, с. 47]. Провідними функціями інвестиційного банку є:

- мобілізаційна — вибір найбільш ефективних джерел і способів мобілізації інвестиційних ресурсів, залучення коштів на внутрішньому та міжнародних валютно-фінансових ринках для інвестування їх у національну економіку;

- експертна — відбір та експертиза інвестиційних проектів, розробка методик і критеріїв оцінки їх інвестиційної привабливості, вибір банків, покликаних стати уповноваженими агентами інвестиційного банку;

- стимулювальна — розробка і здійснення комплексу заходів із реалізації схем консорціумного кредитування, в яких комерційний банк виступає в ролі головного організатора чи кредитора;

- платіжна — організація проходження фінансових ресурсів, налагодження кореспондентських відносин, розрахунково-касове обслуговування клієнтів, здійснення міжнародних розрахунків;

- контрольна — контроль за ефективним і цільовим використанням залучених коштів, видача гарантійних листів, доручень та інших зобов'язань, а також контроль за виконанням умов кредитних угод [5, с. 46—47].

О.М. Петрук визначає інвестиційні банки як банки, що мобілізують ресурси та надають позики шляхом випуску і розміщення облігацій чи інших зобов'язань. Інвестиційні банки виступають посередниками між інвесторами і тими, кому потрібна позика, а також у ролі гаранта емісії та організаторів гарантійних банківських синдикатів, здійснюють купівлю-продаж акцій та облігацій за свій рахунок, надаючи кредити покупцям цінних паперів [7, с. 14].

О.В. Васюренко вважає, що інвестиційний банк — спеціальний кредитно-фінансовий інститут, який акумулює ресурси з різних джерел і використовує їх для фінансування промислових чи інших компаній і підприємств [2, с. 17]. Ці банки беруть участь у випуску й розміщенні боргових зобов'язань клієнтів, виступають гарантами розміщення цінних паперів тощо.

Інвестиційні банки за розмірами значно менші за комерційні, але роль інвестиційних банків в економіці є суттєвою. Вони опосередковують рух значної частки ринку позичкових капіталів. Активи великих інвестиційних банків набагато менші за активи провідних комерційних банків. Водночас значення інвестиційних банків визначається не стільки їх ресурсами і власними вкладеннями, скільки професійною організацією діяльності. Пасиви інвестиційних банків формуються за рахунок власної емісійної діяльності і міжбанківського кредиту.

Традиційним видом діяльності таких банків є андеррайтинг — придбання цінних паперів, випущених корпораціями або державою, і продаж їх кінцевим інвесторам, у яких є вільні кошти. Тому класичні інвестиційні банки — це фінансові інститути, що гарантують емісію і розміщення цінних паперів. Сьогодні їх діяльність не обмежується лише андеррайтингом. Сучасні інвестиційні банки можуть:

- діяти як брокери або дилери на вторинному ринку цінних паперів;

- виступати консультантами для підприємств;

- надавати фінансову інформацію про ситуацію на фондовому ринку;

- провадити операції із нерухомістю;
- брати участь у фінансуванні складних проектів і проектному фінансуванні;
- виступати фінансовими агентами компаній при злитті, поглинанні та реструктуризації;
- брати участь у прямих інвестиціях, надавати довгострокові й середньострокові кредити позичальникам;
- управляти іпотекою і венчурним капіталом;
- брати участь в управлінні взаємними фондами і виступати фінансовими менеджерами для пенсійних фондів;
- надавати послуги з управління інвестиційним портфелем.

Як свідчить зарубіжний досвід, сучасні інвестиційні банки є високодиференційованими інститутами, що активно діють на фінансовому ринку. У зарубіжній літературі можна виділити чотири основні визначення суті діяльності інвестиційно-банківських установ. Згідно з першим, така діяльність включає всі види операцій не тільки на ринку цінних паперів, а й у сфері страхування і торгівлі нерухомістю. Згідно з другим визначенням, інвестиційно-банківська діяльність охоплює всі сторони ринку капіталу (крім роздрібних операцій з цінними паперами) і включає управління інвестиційними компаніями та фондами венчурного капіталу. За третім визначенням, із інвестиційно-банківської діяльності виключаються операції інвестиційних і венчурних компаній. Четверте визначення обмежує сферу діяльності інвестиційно-банківських інститутів розміщенням цінних паперів на первинному ринку і брокерсько-дилерськими операціями на вторинному ринку цінних паперів.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, інвестиційні банки можуть і повинні існувати, оскільки їх банкрутства не спричиняють системної банківської кризи, а їхня діяльність може ефективно контролюватись. Вони можуть брати на себе більше ризику, ніж універсальні банки, оскільки відомі як агенти, що працюють з ризиковими активами. Водночас інвестиційні банки наражаються на постійний ризик банкрутства, бо їхні активи, пасиви і операції є менш диверсифікованими. Однак незаперечним є те, що інвестиційні банки стимулюють розвиток підприємництва і ринок цінних паперів.

З огляду на те, що банківська система України ще не налагодила механізму функціонування довгострокових грошей, кредитування виробничих витрат, зокрема

інвестиційних, в Україні назріла потреба створити потужний інвестиційний банк, який зумів би мобілізувати величезні кредитні ресурси, що перебувають на руках у населення і підприємців. Необхідно також враховувати, що в банківській системі деяких розвинених країн (Німеччини, США та інших) функціонує велика група банків, які не називаються комерційними і виконують спеціалізовані функції, спрямовані на прискорення економічного розвитку. Тому в Україні необхідно створювати умови, в тому числі законодавчі, для формування системи різноманітних банківських інститутів, потрібна науково обґрунтована і раціональна класифікація банківської системи, яка дала б можливість найкраще врахувати специфіку та потреби сучасної економіки. Головним є створення в кредитній системі банків (державних чи комерційних), які мали б чітку спрямованість на довгострокове кредитування інвестиційних проектів і власну інвестиційну діяльність.

Література:

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність": від 7 грудня 2000 р. №2121-III: із змінами та доповненнями за станом на 2 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5—6. — Ст. 30.
 2. Васюренко О.В. Банківський менеджмент. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 320 с.
 3. Денисенко М.П. Гроші та кредит у банківській справі: навч. посіб. — К.: Алерта, 2004. — 478 с.
 4. Загорський В.С., Вовчак О.Д. Стратегія становлення банківської системи // Фінанси України. — 2001. — № 10. — С. 132—138.
 5. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. — Тернопіль: Економічна думка: Карт-бланш, 2001. — 320 с.
 6. Митрофанов В.Ф. Банки как действительный фактор стабилизации экономики: опыт Германии // Финансы. — 1999. — № 1. — С. 12—19.
 7. Петрук О.М. Банківська справа: навч. посібник / За ред. Ф.Ф. Бутинця. — К.: Кондор, 2004. — 461 с.
 8. Швайка М.А. Шляхи докорінної перебудови і реформування банківської системи України (лихварська банківська система — гальмо на шляху ринкових реформ, підприємництва і відродження України). — К.: Вид-во Київ. міжнарод. ун-ту, 2004. — 52 с.
 9. Юджин Ф. Бригхем. Энциклопедия для финансового менеджмента. — РАГС: Экономика, 1998. — 402 с.
- Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"